

УДК 821.161.2-3.09 Кононенко

В. А. Просалова
Ю. Ю. Ніконенко

СУБ'ЄКТНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗБІРКИ НОВЕЛ ЄВГЕНІЇ КОНОНЕНКО «ТРИ СВІТИ»

У статті на прикладі новелістики Євгенії Кононенко простежується проблема реалізації автора в художньому творі. Особлива увага зосереджена на формах виявлення авторської свідомості та шляхах її репрезентації. Виявлено особливості суб'єктної організації художніх текстів, закономірності побудови та розгортання оповіді залежно від типу наратора. Доводиться, що епічний твір являє собою гетерогенне множинне утворення, яке постає поліфонічною структурою, що може включати в себе певну кількість голосів або планів, які групуються навколо образу автора.

Ключові слова: автор, авторська свідомість, читач, оповідач, розповідач.

Суттєві зміни ціннісних орієнтирів і духовних прагнень в українській літературі відбувалися на тлі значних соціально-політичних трансформацій 1990-х років. Звільнення від соцреалістичного ярма уможливило вихід митців на нові жанрово-стильові рубежі та тематичні простори. Цей період характеризується появою широкого кола непересічних письменниць, які взялися творити нову українську прозу, з-поміж них і Євгенія Кононенко. Її творчість в основному зорієнтована на розкриття жіночого світобачення, осмислення фемінних концептів, образів, символів, кодів. Саме це було предметом зацікавлення українських літературознавців і критиків (Н. Зборовська, С. Матвієнко, Г. Рижкова, О. Соловей, О. Хамедова, С. Грабовський, Л. Кононович, М. Стріха).

У центрі сучасних літературознавчих досліджень лишаються проблеми автора і його взаємини з текстом і читачем, авторська свідомість, що актуалізується на різних рівнях тексту, оповідна структура і типи оповіді. Саме ці аспекти творчості Євгенії Кононенко належать до малодосліджених і потребують ґрунтовного вивчення.

Мета статті – простежити форми виявлення авторської позиції, визначити типи організації художнього викладу в малій прозі Євгенії Кононенко.

Художній твір виконує комунікативну функцію, тому у ньому обов'язково наявна особа, яка продукує мовлення, тобто суб'єкт мовлення. На присутність цієї особи в тексті може нічого не вказувати, проте саме вона організовує твір. Читач інтуїтивно мислить таку особу, адже текст створюється кимось, завжди пов'язаний із суб'єктом мовлення і має свого автора. Ця особа моделюється у своєрідний образ автора. В. Виноградов слушно зауважує, що «образ автора – не просто «суб'єкт мови», а «концентроване втілення смислу твору, що об'єднує всю систему мовних структур персонажів у їх співвідношенні з оповідачем, розповідачем чи розповідачами, та через них виступає як ідейно-стилістичний осередок, фокус цілого» [1, с. 180].

Залежно від того як автор конструює віртуальні світи, проявляє своє «я», взаємодіє з читачем і окреслює свою позицію відносно художнього світу, у збірці Євгенії Кононенко «Три світи» виділяються такі типи літературних суб'єктів, як оповідач і розповідач. У більшості новел виклад здійснюється від третьої особи, отож, посередником між автором і читачем постає розповідач, якого визначають

як літературний суб'єкт, вигаданий автором, від імені якого в епічному творі ведеться виклад, формується естетичний, ідеологічний, психологічний погляд на зображуване. В «Елегії про старість» зображено літню жінку, яка *«робила все, аби жити чисто і гордо, а стала героїнею бульварного роману»* [2, с. 29]. Тамара Василівна згадує зраду чоловіка, мріє про його повернення, страждає від самотності. Думки, які виникають спонтанно у процесі розповіді, призводять до змішування часових планів. Таким чином передається безладність думок жінки і створюється цілісний колаж із різночасових відрізків. Швидкоплинне явище теперішнього провокує повернення до прожитого раніше. Минуле і сьогодення зливаються в єдиний час, що підкоряється свідомості, яка без кінця повертається до подій минулого. Розповідач дистанційований від героїні, він не втручається в події, а лише веде своєрідний життєпис, констатує факти не лише зовнішнього, а й внутрішнього життя. Сукупність усіх осіб, які говорять всередині одного оповідання, відображає складні взаємини персонажа з суспільством, в якому він існує: розповідь від третьої особи постійно змінюється формою внутрішнього монологу, що надає творам довірливого тону і створює дистанцію. Ця дистанція пропонує погляд з боку: від неупередженої щоденної хроніки Тамари Василівни («вона») до інтимних зізнань оповідачки («я»). Вживання «я» забезпечує фокусування на внутрішньому світі героїні, дозволяє виявити виключно її ставлення до подій, у той час, як третя особа дає змогу побачити нинішнє сприйняття фактів далекого минулого – звідси виникає ефект телескопа, коли реальність минулого нашаровується на сьогодення, сплітаючись в одне ціле у свідомості героїні. Така поліфонія голосів у творі «У неділю рано» підтверджує положення Ю. Кристевой про те, що суб'єкт являє собою ланцюжок нарративних центрів: присвоїти йому один центр – значить засудити його до монологічної позиції [4, с. 108].

Розповідна стратегія в «Елегії про старість» детермінована психологічним станом героїні. У творі домінує суб'єктивний голос, який намагається висловити своє індивідуальне сприйняття, занурюється у смутні глибини свідомості. Події минулого, фрагментарно витягнуті з пам'яті жінки, можна порівняти з деталями мозаїки, з яких читачеві належить скласти цілісне полотно.

Стратегія моделювання образу автора дещо змінюється у новелах «Драні колготи» та «Нові колготи». Перша змонтована, як типова мелодрама київського життя, коли кожен із героїв марить щастям, бореться за нього, і цим виправдовує своє нелегке гріховне існування. Розповідач лише резюмує все, що відбувається з Іриною та її чоловіком, коли вони виходять у люди. Він не втручається в їхні діалоги, знає тільки те, що відомо персонажам. Оповідання «Нові колготи» відзначається іронічною забарвленістю і певною ідеалізацією головних героїв: Анна йде на самопожертву, ризикуючи втратити своє достоїнство, а лікар Зеленович виявляє все своє благородство в цій ситуації і радить героїні нікому не розповідати, що поміж ними у той вечір нічого не було, адже чоловік героїні зовсім не командор. Розповідь переривається роздумами героя та героїні, які підсилюють морально-етичний концепт твору. Отож, розповідач не дає прямих оцінок, а виставляє зафіксовані ним події на суд читача. З підтексту прочитується намагання захистити героїнь. Саме тут пробивається авторський голос, який розраховує на жіночу солідарність, але водночас розуміє, що чоловічого осуду не уникнути. Цей голос настільки ненав'язливий, що читачеві здається, ніби він самостійно прийшов до певних висновків.

В оповіданні «У неділю рано» зображено ворожість патріархального суспільства мистецькому обдаруванню жінки. Розповідь максимально відверта, в лаконічній формі в ній викладена вся історія невдалого подружнього життя, в якому бракує злагоди

і любові. У героїні сіре обивательське життя, єдина її розрада – поезія. Проте її обранець та його мати не поділяють її захоплення: *«Дорогоцінний чоловік зім'яв клаптик папери, на якому вона це написала, і запхав його їй до рота»* [2, с. 14]. Приниження героїні передається важливою психологічною деталлю: жінка, пишучи вірші, щоразу відчуває присмак кулькової ручки в роті.

Тема жіночої творчості особливо близька Євгенії Кононенко, тому розповідач уже не стоїть осторонь, а поступово вибудовує авторську світоглядну модель. Таким чином розповідь набуває ознак автобіографічності. Таке посилення суб'єктивного первня зумовлює чітко виражену позицію автора в художньому тексті, підвищує функціональну роль митця у виникненні художньої реальності, абсолютизує його світоглядну позицію у творі, актуалізує особливості діалогу з реципієнтом. Специфіка «слідів» автора, його присутності корелює з проблемами творчої індивідуальності, своєрідності художнього мислення. Героїня позбавлена автономності, тому визначальною все ж є позиція відаваторського розповідача. Через фрагментарність, уривчастість та емоційність коментарів розповідача розкривається характер героїні та передається її стан: *«Ці рядки склалися давно. Той вечір не міг не увічнитися бодай у кухонному зошиті. Але все це не те... Боже мій, як швидко летить час!»* [2, с. 17]. Показ професійної діяльності героїні дозволяє письменниці розкрити психологічний конфлікт, що домінує в жіночій особистості – протистояння «духу» й «тіла», відтворити засадничу дисгармонію внутрішнього світу жінки, через яку феміністична мрія про самоствердження, самореалізацію у професійній діяльності через творчість зазнає поразки при спробі втілити її в життя [6, с. 24]. Героїня живе у суворих рамках соціального середовища, що призводить до внутрішнього відчуження і розпаду особистості. Вона виливає потік своїх думок і бажань, а це тягне за собою розрив лінійності розповіді і вводить у тимчасову і наративну структуру роману безліч дестабілізуючих коливань.

В окремих творах розповідач навмисно дистанціюється від одних персонажів і проникає в буття інших. Наприклад, про весь життєвий шлях головного героя «Трьох світів», від юності до зрілої самостійності, стає відомо з вуст розповідача. Він максимально наближений до хлопчика, йому відомі думки, фантазії і переживання: *«Він не був закоханий у Маріанну і пишався цим. Не потрапив на гачок розкішних кіс і юних маленьких грудей»* [2, с. 9]. Розповідач знаходиться поряд із героєм у моменти його самозаглиблення і самоідентифікації. Він веде хроніку життя хлопця: *«А через кілька років і йому прийшов час одружитися. Коли повернувся зі шлюбної подорожі, дізнався, що Микола Маркіянович помер. Усе»* [2, с. 11]. Розповідач прямо не впливає на думку читача. Його завдання – точно, майже документально зафіксувати те, що відбувається. Аналогічна ситуація відтворюється в новелі «Режим». Розповідач немов розчинюється у всій тканині твору. Граматично він не виражений, але виявляє себе в композиційній структурі новели: він описує щоденну рутину чоловіка, який ніяк не допише режим. Для розповідача не існує закритих дверей, він усюдисущий: *«Так... Технологічна операція... Необхідне обладнання... Скільки режимів, звітів і статей для якихось вісників було написано тут!»* [2, с. 96]. Суб'єкт викладу не оцінює, а лише транслює оцінки та враження чоловіка: *«У холодному повітрі – як і десять, і двадцять років тому – пахне парфумами та чужим щастям»* [2, с. 98]. Отож, читач бачить світ крізь призму героя, а не наратора. Така організація викладу близька до першоособової.

Розповідач у новелі «Рожеве світло на зупинці» описує хрестоматійну ситуацію: *«Був рідний дім, там вікна жовті й повсякденні. І було це неймовірне рожеве світло на зупинці, що впродовж років горіло так само, як того вечора, коли він уперше*

відшукав очима те вікно» [2, с. 57]. Йдеться про подвійне життя чоловіка, який мав коханку Ніну. Вона була його порятунком від буденності. Герой міркував, що існує два континенти: один із них утворюють подружжя, а інший – таємні зв'язки і зв'язки, які не приховують. Він належав до двох континентів, а Ніна – лише до одного. Фінал цієї історії символічний: Ніна відлітає на інший континент, в Америку. Розповідач у викладі оперує рефлексіями героя, його сприйняттям та свідомістю. Бар'єр, який відмежовує думки розповідача і думки героя, руйнується завдяки максимальному зближенню цих суб'єктів.

Є. Кононенко іноді усуває розповідача. Він не втручається в подієву канву, не налаштовує діалог із читачем, його коментарі незначні або майже відсутні. Прикладом може служити оповідання «Поцілунок у сідницю», яке побудоване як діалог дочки та матері. Героїні сперечаються щодо виховання дитини, кожна намагається підкреслити свою думку: *«Скільки тобі можна говорити, стара паскудо, бабо малокультурна, не цілувати дитину в сідницю! Скільки повторювати! Ти виховуєш у неї нездорові нахили!»* [2, с. 33]. Характери героїв розкриваються за допомогою спілкування. Наратор не виявляє своєї позиції, адже читач не потребує додаткових суджень.

Тему небажаного материнства продовжує оповідання «Весна». У цьому творі зображено, як героїня рада позбутися сина, щоб отримати можливість зустрітися з коханцем у своїй квартирі за його відсутності. Архетип матері був одним із засадничих в українській класичній літературі, але в сучасній жіночій прозі, у Євгенії Кононенко зокрема, материнство розглядається як проблематичне, а то й неможливе. Ольга Хамедова зазначає, що характеристика розповідача є найбільш промовистою, коли йдеться про невлаштоване особисте життя героїні. Проте для зображення непростих стосунків жінки з сином-підлітком авторка вдається до першоособової форми викладу [5, с. 153]. Отож, структура викладу неоднорідна. Автор обирає стратегію суб'єктної побудови твору залежно від мети.

Як правило, в малій прозі Євгенії Кононенко автор намагається захищати жінок. Патріархальний світ вимальовується як такий, що розтоптує жіночу особистість, її єство, яке прагне щасливого материнства, рівності у стосунках і гармонійного родинного життя. Проте ці бажання не реалізуються. У Євгенії Кононенко є кілька героїнь, які стають щасливими лише тоді, коли йдуть від чоловіка і починають будувати майбутнє самотійно. Таким чином, руйнується єдина твердиня, в якій жінка могла себе реалізувати в контексті тих часів, а міф про одруження як «вінець» жіночої долі критично переосмислюється. Авторка пропонує читачу поглянути на світ очима жінки в більшості творів. Це виправдовує мінімальну присутність чоловічого нарративу. В жіночій прозі чоловічий нарратив з'являється лише в тих творах, в яких чоловік осміюється, тобто головним суб'єктом викладу є антигерой, «герой із негативними атрибутами» [6, с. 13].

У творах «Випередила» і «Шантаж» авторка обирає тип викладу від першої особи. Оповідачами виступають чоловіки, які мислять штампами і стереотипами. Вони не розуміють складного світу жінки-матері, жінки-дружини. Герої свою безпорадність та нікчемність виправдовують тим, що саме слабка стать зробила їх такими. Так, у новелі «Випередила» чоловік страждає від того, що жінка покинула його разом із небажаним сином. Він картає себе за те, що дав себе випередити, а тепер він має доглядати за дитиною, від якої не може відмовитися через житло. Монологи оповідача розкривають його егоїстичну сутність та патріархальне бачення жінки, її ролі в суспільстві: *«Мале коло – це побут. Велике коло – світ. Чоловікові слід обертатися великим колом, жінці – малим»* [2, с. 101]. Проте, як виявилось, герой

не пристосований навіть до примітивного життя в «малому колі». Він не справляється з щоденними обов'язками і кляне свою колишню за це. Авторка дає слово чоловікові, щоб максимально показати ницість його думок, учинків, мотивів, знецінити його «першість», висміяти самовпевненість. Таким чином, Євгенія Кононенко не намагається зруйнувати патріархальні стереотипи, а показує, що вони вже зруйновані, і від минулих порядків залишилося лише попелище гендерної нерівності. Автор акцентує на неможливість збереження патріархальної родини в абсурдному апокаліптичному світі.

Отож, у збірці новел «Три світи» Євгенія Кононенко вдається до різних форм викладу. Авторську стратегію суб'єктної організації реалізує насамперед оповідач та розповідач. Автор або повністю усуває розповідача з твору, або вживлює його у свідомість героя. Письменниця у «Трьох світах» залучає оповідача нечасто. Це можна пояснити прагненням уникнути однобічного зображення та сприйняття. Оповідь складається з окремих фрагментів, в яких зображувані події подаються крізь призму сприйняття суб'єкта викладу. У малій прозі Євгенія Кононенко формує особливу форму викладу художнього тексту, в якій важливу роль відіграє образ самого автора. Таким чином, активізація дослідницьких зацікавлень до суб'єктної організації художнього тексту стимулює науковий інтерес до образу автора в ньому та визначає перспективність подібних досліджень.

Список використаної літератури

1. Виноградов В. В. Проблема образа автора в художественной литературе // Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – Москва : Высшая школа, 1971. – С. 105–211 ; Vinogradov V. V. Problema obraza avtora v khudozhestvennoy literature // Vinogradov V. V. O teorii khudozhestvennoy rechi / V. V. Vinogradov. – Moskva : Vysshaya shkola, 1971. – S. 105–211.
  2. Кононенко Є. Три світи : вибрані новели / Є. Кононенко. – Львів : Піраміда, 2006. – 152 с. ; Kononenko Ye. Try svity: vybrani novely / Ye. Kononenko. – Lviv : Piramida, 2006. – 152 s.
  3. Манн Ю. Автор и повествование / Ю. Манн // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 1991. – Т. 50, № 1. – С. 3–16 ; Mann Yu. Avtor i povestvovanie / Yu. Mann // Izvestiya RAN. Seriya literatury i yazyka. – 1991. – T. 50, № 1. – S. 3–16.
  4. Сінченко О. Д. Комунікативні стратегії в теорії літератури : автор, текст, читач : навч. посіб. / О. Д. Сінченко. – Київ : Логос, 2015. – 170 с. ; Sinchenko O. D. Komunikativni stratehii v teorii literatury: avtor, tekst, chytach: navch. posib. / O. D. Sinchenko. – Kyiv : Lohos, 2015. – 170 s.
  5. Ткачук О. Наратологічний словник / О. Ткачук. – Тернопіль : Астон, 2002. – 173 с. ; Tkachuk O. Naratolohichnyi slovnyk / O. Tkachuk. – Ternopil : Aston, 2002. – 173 s.
  6. Філоненко С. О. Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ століття : моногр. / С. О. Філоненко. – Київ ; Ніжин : Аспект-Поліграф, 2006. – 158 с. ; Filonenko S. O. Kontseptsiiia osobystosti zhinky v ukrainskii zhinochii prozi 90-kh rokiv XX stolittia: monohr. / S. O. Filonenko. – Kyiv ; Nizhyn : Aspekt-Polihraf, 2006. – 158 s.
  7. Хамедова О. Наративні моделі малої прози Є. Кононенко / О. Хамедова // Актуальні проблеми української літератури і фольклору. – 2012. – Вип. 18. – С. 150–158 ; Khamedova O. Naratyvni modeli maloї prozy Ye. Kononenko / O. Khamedova // Aktualni problemy ukrainskoї literatury i folkloru. – 2012. – Vyp. 18. – S. 150–158.
- Стаття надійшла до редакції 30.10.2017.

V. A. Prosalova

Yu. Yu. Nikonenko

**THE SUBJECTIVE ORGANIZATION IN SHORT STORIES
«THREE WORLDS» OF YEVHENIYA KONONENKO**

The article is focused on determination and analysis of the textual category of narrator in the novels of Yevheniya Kononenko. The narrative point of view or narrative perspective that describes the position of the narrator in relation to the story was investigated. The forms of revealing the author's consciousness and the ways of its representation have been regarded. The author creates the effect of polyphony. The readers, while reading the text, are identifying various views with various personages, without attributing them directly to the writer. It was explored that the writer's views and emotions are explicitly expressed in the author's speech (or in the author's narrative). The plot is unfolding in author's narrative, the personages are given author's characteristics, the time and the place of actions are also described here in the author's vision. The author's narrative in «Three Worlds» supplies the reader with direct information about the author's preferences and objections, beliefs and contradictions, serves the major source of shaping up the author's image. The writer himself hides behind the figure of the narrator and presents all the events of the story from the narrator's point of view and only sporadically emerges in the narrative with his own considerations which can reinforce or contradict those expressed by the narrator. It is proved that the prosaic literary text is a heterogeneous formation with a polyphonic structure, which can include a certain number of voices or plans that are grouped around the author's image.

In the short stories «Three Worlds» Eugenia Kononenko uses various forms of narration. The author's strategy of the subject organization is realized primarily by the first-person narrator and the third-person narrator. The author either completely removes the narrator from the text, or embeds him into her/his consciousness. In the power field of author attention actual problems of public life are analysed: gender inequality, social class inequality, marriage with a foreigner, patriarchal stereotypes. The article explores simulation of images of the author in the fiction by Yevheniya Kononenko. The author's communication strategy is included in the gender identity of the narrator. The own model of the narrator is created: she is a progressive woman who strives for education and professional fulfillment. Ironic narrative determines the world view of the author who dispelled myths of a patriarchal society.

Key words: *author, author's consciousness, reader, first-person narrative, third-person narrative.*

УДК 82-343:003.628

О. М. Солецький

СТРУКТУРНО-СЕМІОТИЧНА КОНВЕРГЕНЦІЯ МІФУ ТА ЕМБЛЕМИ

У статті вивчаються функції емблематичних механізмів у формуванні первісного досвіду, визначається їхня роль в утвердженні координаційних сенсостимулювальних систем, синкретичних зумовленостей. Якщо в структурі класичної емблеми міфологічний матеріал відігравав роль вторинної візуальної